

Косинка Григорій Михайлович

Життя та творчість

ГРИГОРІЙ КОСИНКА

(1899—1934)

Справжнє ім'я — Григорій Михайлович Стрілець.

Григорій Косинка народився 29 листопада 1899 р. в селі Щербанівка Обухівського району Київської області в родині малоземельних селян.

У 1908 р. родина виїхала на Далекий Схід, оселилася на березі Амуру, але скоро повернулася назад. Жити було дуже важко. Тому Григорію як найстаршому довелося працювати (він полов буряки, тягав плуга, був чорноробом на цукроварні), після закінчення двокласної школи в селі Красному, де жив його дід, працював писарчуком у волості, потім вирушив до Києва на заробітки. Працював чистильником чобіт, канцеляристом і закінчив вечірні гімназійні курси.

Про "революційний" період у житті Григорія Косинки майже нічого невідомо.

Відомо тільки, що він брав участь у громадянській війні, сидів три місяці в тюрмі (можливо, це була муравйовська тюрма, зображена пізніше письменником у новелі "Фавст").

У 1919 р. Григорій Косинка опублікував перші нариси та статті в газеті "Боротьба" (орган Української партії есерів-боротьбистів). Цього ж року в газеті "Боротьба" було надруковано і перший художній твір — невеликий автобіографічний етюд "На буряки", підписаний уже відомим із журналістських кореспонденцій псевдонімом Косинка (його Григорій Стрілець взяв за назвою скромних польових квітів — червоних косинців). У 1920р. він став студентом КІНО (Київського інституту народної освіти). Але через матеріальні нестатки закінчити повний курс навчання не зміг. У цей час він входив до творчої групи "Гроно", яка видала однойменний альманах, опублікувавши в ньому три етюди Косинки — "Під брамою собору", "Мент", "За земельку" (гронівці стояли на оновлювальних позиціях у мистецтві, виступали за синтез усіх найкращих здобутків, але серед мистецьких течій вирізняли імпресіонізм і футуризм).

У 1922р. Косинка опублікував першу збірку новел "На золотих богів". Новели цього періоду дають змогу простежити, як письменник долав ггочатківський період й прилучався до традицій модерної новелістики саме стефаниківського типу: Через матеріальну скруту він залишив навчання в інституті. Працював редактором у різних журналах, відповідальним секретарем ВУФКУ, у сценарному відділі Київської кінофабрики, актором на радіо.

Другу книгу "Новели дезертира" Косинка намагався опублікувати в 1924 р., але йому відмовили в її публікації, що стало предметом серйозного занепокоєння автора та літературної громадськості Харкова.

Протягом 1924—1926 рр. Косинка був членом літературного угруповання "Ланка", яке в 1926р. перейменувалось на "Марс" (Майстерню революційного слова). Після

ліквідації літературних організацій у 1932 р. був позагруповим. У 1926 р. вийшла нова книжка новел "В житах".

5 листопада 1934 р. Григорій Косинка був арештований і звинувачений "в організації підготовки терористичних актів проти працівників радянської влади", а 18 грудня розстріляний після вироку військової колегії Найвищого суду Союзу РСР в м. Києві від 13—15 грудня цього ж року (сталось це в приміщенні колишнього Інституту шляхетних дівчат, який пізніше називався Жовтневим палацом культури, а потім Міжнародним центром культури і мистецтв).

Письменник був посмертно реабілітований 19 жовтня 1957р.

Новелістичні дебюти Григорія Косинки в 1920—1922 рр. одразу ж привернули увагу тогочасних письменників і дослідників літератури. За життя письменника було надруковано близько двадцяти збірок новел і оповідань. Серед них, окрім першої "На золотих богів", найприкметніші "В житах", "Політика", "Вибрані оповідання", "Серце". На жаль, деякі новели втрачено назавжди, в тому числі й останню "Перевесло", що була закінчена саме напередодні арешту.

Уже перша збірка новел письменника "На золотих богів" засвідчила, що він не збирався бути речником якоїсь однієї політичної тенденції. Як художник "від бога", він виступає водночас і "за всіх", і "проти всіх"; йому болять і рани бідності найбільш обкраденого селянина ("На буряки"), і месницькі дії заблуканого "бандита-дезертира", і кров перекonanого партійця ("Десять", "Темна ніч"), і дрімуча безпросвітність декласованих спекулянтів та "вічних" міщан ("Місячний сміх-", "Троєкутний бій"). Власний стиль і "своя" стилістика сформувались у Косинки дуже швидко. "Віддавши" на початку творчості данину імпресіоністичним, символістським і романтичним барвам, він уже в другій новелі "В житах" поставав перед читачем як прихильник реалістичного письма стефаниківського типу, в якому поєднались найрізноманітніші форми художнього мислення. Косинка як художник досяг "своєї сили" в середині 20-х років. Форма його творів набувала реалістичної "чистоти", а зміст їх, виростаючи з окремих життєвих мотивів, ставав всеохоплюючим, поліфонічним. Це особливо помітно в новелах, де на перший план виступала третя драма українського народу — драма тих, хто віддав себе на вівтар комуністичної ідеї. Заглиблюючись у характери сільських більшовиків, письменник показує, що мета в них ніби благородна — покінчити з бідністю й експлуатацією, але способи досягнення її чомусь ведуть не до гармонійності, а до нових кривавих репресій. Погляд новеліста охоплює не просто проблеми злиднів та горя, експлуатації чи формування політичних орієнтацій, а всю складність стосунків між людьми будь-яких прошарків і будь-яких ідейних переконань. Косинка розмірковує над волею й рабством, над джерелами добра і зла, над життям, ідеологічно детермінованим і незаангажованим, над проблемою особистості й народу. Тому-то "провладна критика" 20—30-х рр. звинувачувала письменника в аполітичності, нечіткості ідейної позиції, бо вимагала чорними фарбами змальовувати так званих ворогів на-роду — заможних селян (куркулів), повстанців-петлюрівців і подібних їм, а світлими — бідняків, пролетаріїв, комуністів. Оскільки ж Григорій Косинка цього не

робив, то його назвали апологетом куркульства, поетизатором отаманщини й бандитизму.

Своєрідним синтезом художніх роздумів Косинки про драматичні випробування людини й народу в пореволюційну добу можна вважати два його твори — "Фавст" (1923) і "Гармонія" (1933). В обох оповіданнях головні герої проведені крізь горнило тюремних випробувань: муравйовських застінків і білогвардійської катівні.

З оповіданням "Фавст" пов'язана драматична історія: не маючи надії на опублікування, письменник навіть не завершив його, і воно тривалий час залишалося в рукописі. Першу публікацію оповідання здійснив журнал "Український засів", що протягом кількох місяців у 1942—1943 рр. виходив в окупованому німцями Харкові. Як потрапив рукопис "Фавста" до видавців "Українського засіву", сказати важко, оскільки після арешту письменника 1934 р. його майно було конфісковане. У закінченому вигляді "Фавст" міг би бути чи не найглибшим твором письменника і всієї української новелістики 20-х років. Герой твору подібно до Фауста Й. Гете шукав життєвої істини, але на складних шляхах революції. Європейський Фауст, як відомо, не знайшов тієї істини, але залишив людям спрагу шукань і незнищенну віру в величезні духовні можливості людства. Таким же, хоч і на суто українському терені, постає в новелі Григорія Косинки і "Фавст з Поділля" — Прокіп Конюшина, шукання істини якого закінчилось божевіллям і смертю в муравйовсько-більшовицьких застінках.

Дуже важливою в творчому доробку Григорія Косинки є новела "Мати", яку М. Рильський називав однією з найглибших речей письменника. Написана в 1925 р., вона невдовзі з'являється окремою книжкою. Відтоді новела входила майже до всіх збірок письменника. Невідомо, що безпосередньо спонукало митця до її створення, як довго виношувався задум. Можливо, якийсь подібний епізод із життя, а чи просто тривога за свою згорьовану маму, боязнь втратити її. Образ матері зустрічається в багатьох творах Косинки ("На буряки", "За ворітьми", "На золотих богів"), але новела "Мати" в цьому плані особлива. В ній образ матері є не лише центральним, довкола якого відбуваються всі події. Тут цей образ сприймається двояко: як реальна мати, хоч існує лише в думках, переживаннях, спогадах, видивах сина, і як наскрізний образ-символ материнства — основи всього життя на землі, уо соблення вічного спокою, стабільності, захисту душі й тіла. Ко синка сміливо і впевнено перекреслив домінуючі в мистецтві тодішні стереотипи, накинута панівною ідеологією: надавати перевагу суспільному, класовому перед особистим, власним. Більшовицька мораль вимагала захищати інтереси класу, а не родини: стріляти в кохану, матір, брата, якщо вони були з ворожого табору, залишати вдома хвору дитину, якщо того потребувало виконання виробничого плану. І те розцінювалося як подвиг, найправильніший вибір. Головний герой Косинки діє зовсім по-іншому. Його поведінка є природною, закономірною, власне, нормальною, а не сконструйованою автором задля втілення певної ідеї. Дія відбувається в короткому часі — вечір, ніч, ранок. Усе в однотонній, густій, темній фарбі, що відповідає основному гнітючому настрою. У бідній селянській родині помирає хвора мати, найстарший син лаштується привезти із Зеленогаївки лікаря, хоч надій на

порятунком мало. Все ускладнюється тим, що довкола йдуть бої між білополяками, гайдамаками, червоноармійцями. В цю криваву фантазмагорію потрапляє Андрій. Усе в природі ніби передчуває неминучість фатального кінця: смерті матері ("надходить велика буря", "чорне сонце, втикане багря-" но-червоними стрілами на вітер", насторожено "шумлять придорожні верби", деє дико "кряче ворон"). По дорозі Андрій зустрічається з поляками, які примушують його везти на позицію

снаряди. Він мимоволі стає учасником подій у польському війську, але те його не обходить: "Плювати мені, що б'ється в гарячці армія, у мене дома так само б'ється мати". Такий моральний вибір сина. Образ матері заступає йому весь світ, наче існують "інше двоє: син і мати. Перед очима постійно стоїть її "розірвана з гарячки на грудях сорочка", "великі очі, як обвалені копитом ямки на лузі з водою". Вона немовби вже свята — деє глибоко в душі, в уяві. Щоб не порушити ту недоторкану святість, Андрій т зізнається полякам про мету своїх мандрів на полі бою: "Хіба можна було сказати цій потайній собаці про смерть моєї матері?" Усіх довкола він сприймає як ворогів матері (ворогів усього святого й світлого), і вирішує помститися — вбити "хоч одного з армії, що носить житній колір шинелі". Звернімо увагу: вбити не ідеологічного противника, а ворога, який заважає порятувати маму. Вже вертаючись додому без лікаря, в немилосердній люті він так і зробить, і від того стане "п'яний якоюсь великою радістю перемоги". Андрій розуміє: з поразкою білополяків він зможе швидше вернутися до матері. А коли вже буде вдома і довідається про смерть матері, бажання помсти знову заповнить його. Він захоче вбити пораненого польського графа як уособлення тих темних сил, які призвели до родинної біди.

Отже, позаполітична позиція письменника, в чому його звинувачувала критика, тільки допомогла йому не відступити від життєвої правди. Поведінка всіх дійових осіб невимушена й закономірна: поляки, які прийшли визволяти цей народ від більшовизму, грабують його: забирають коней і підводи, зривають із грудей Андрія мамин хрестик; прості солдати хочуть додому; а українські селяни стомилися від війни... Читаємо про все це — і хочеться вірити слову Григорія Косинки, хоч ніде він не висловлює свого ставлення до зображуваного. Насамперед його цікавить людина, її внутрішній світ, її звичайні проблеми, а загальнолюдські вартості визначають його моральні оцінки, що випливають із самого тексту.

Тридцять років твори письменника не перевидавалися, а ім'я замовчувалося або згадувалося в негативному контексті. Реабілітація художніх і публіцистичних творів письменника відбувалася в кілька етапів. Учаси хрущовської "відлиги" в 1962р. М. Стельмах і М. Рильський підготували збірку "Новели", куди входили чотирнадцять новел, які нібито своїм змістом не суперечили радянській кон'юктурі і мали, як писав у передмові до збірника М. Рильський, "велике пізнавальне значення і безперечну ідейно-естетичну цінність". Пізніше, в 70-х роках, до них у різних виданнях несміливо долучалися "Троєкутний бій", "Анкета" і "хемна ніч", а вся художня і публіцистична спадщина письменника (без "Фавста" і "Зустрічі") опублікована лише в 1988 році. Вагоме місце в цьому виданні, що мало назву "Гармонія", займали твори (вісім новел),

які радянська критика вважала найбільш "ворожими" — бандитськими, не просвітленими ідейно і т. ін. Насправді в них ішлося про драму тих заблуканих "лицарів темної ночі", які не могли "вхопити тропи", творили ґрунт для отаманщини, міжгрупових чвар тощо. Такими явищами, як відомо, завжди (а в Україні — особливо) супроводжувались значні суспільні злами та потрясіння, і письменник цілком закономірно відтворив їх з великою художньою силою і з великим людським болем.

Відтоді ми маємо змогу читати твори Григорія Косинки. Але ще багато нерозкритих сторінок його життєвої та творчої біографії чекають на дослідників. Доробок Косинки свідчить, яку величезну еволюцію духовного становлення він пережив од часу своєї журналістської практики до власне художньої творчості. Разом зі смертю письменника практично урвався в українській прозі художній напрям суто реалістичного, драматичного осмислення життя. Його відродження почалось через три десятиліття в творчості окремих прозаїків-шістдесятників (насамперед — Григора Тютюнника). Тоді ж був започаткований і процес поступового повернення в літературу гідного й чесного імені Григорія Косинки.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

"На буряки", "На золотих богів", "В житах", "Мати", "Змовини", "Серце", "Фавет", "Постріл", "Політика", "Місячний сміх".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Рильський М. Слово Косинки // Косинка Г. Серце: Новели. — К., 1967.
2. Мороз — Стрілець Т. Голос пам'яті: Спогади. — К., 1989.
3. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: В 4 кн. Кн. 2. — К., 2003.
4. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн./ За ред. В.Г. Донченка. Кн. 1. — К., 1998.
5. Кавун Л. Психологізм як елемент поетики новел Григорія Косинки // Дивослово. — 1993. — № 2.